

Haladás és ellenállás avagy a büntető eljárási jog kodifikációjának konfliktusai

Az okok

A büntető eljárási jog újrakodifikálása az elmúlt öt évben mind az elméleti, mind a gyakorlati büntetőjogászok hol hangosabban, hol halkabban ismételtetett jelszava volt, s a szakma mellé csatlakozott a politikusok nem jelentéktelen számú csoportja is. Az ilyen követeléseknek az ismételtetése a különböző körülmények hatására más-más intenzitású, s jól megfigyelhető volt az érdeklődés változása ebben a kérdésben is.

Az Európa Tanácshoz csatlakozás gondolatának, illetőleg a jogrendszernek erre tekintettel történő átalakításának napirendre kerülésével az eljárásjogi reformok sürgetése szinte minden nap megjelent valamilyen formában a szaksajtóban, de az általános publicisztikában is. A kodifikáció azonban nem egyik napról a másikra megvalósítható vállalkozás. Így azután a szükséges módosítások novelláris beiktatása, a rendszerváltással szükségessé vált, sokszor nem éppen érdemi igazításai jelentették a tényleges változásokat, miközben élénk vita folyt a nagyobb, a kodifikáció szintjét is elérő reformokról. Ezek az igazságszolgáltatási szervezetet és a büntető eljárást egyaránt érintették volna.

A büntető eljárási jog átfogó reformjának munkálatai tehát olyan légkörben indultak el, amelyben a változások végrehajtása iránti igény teljesen kézzelfogható volt s a változások szükségességét mindenki egyetértéssel emlegette. Más kérdés, hogy a változások tartalmát, a kívánatos irányokat, az eljárási jogba beiktatandó új intézményeket vagy a korábbi időszak újból felfedezendő megoldásait illetően annál nagyobb volt a vélemények eltérése. Az Igazságügyi Minisztérium által felállított bizottság a szakmai körökben tapasztalható véleménykülönbségek ellenére azonban viszonylag rövid idő alatt elkészült az új büntető eljárási törvény koncepciójára vonatkozó javaslatával. Az optimisták azt várták, hogy a munka hamarosan az új törvény szövegezésével folytatódik. Nekik azonban – ahogy ez már az optimistákkal oly gyakran történik – csalódniuk kellett. A szakmai koncepció csak hosszú várakozás után alakult át kormánykoncepcióvá.

Úgy látszik tehát, hogy a jogrendszer átalakítása iránti lelkesedés, mely a politikai változások következményeképpen magas fokra hágott, a büntető eljárási jog területén nem annyira sürgette az átfogó rendezést, mint egyebütt. Ez eléggé érthető,

hiszen a politikai természetű jogszabályok mellett a gazdaság átalakításához szükséges jogi keretek kialakítása a legégetőbb feladat az olyan társadalmi változások idején, mint amilyenek 1989 óta Magyarországon bekövetkeztek. S ha netán hajlandók vagyunk félretenni azt a szakmai elfogultságot, amely saját működési területünk fontosságának túlértékelésére is vezethet bennünket, beláthatjuk, a politikusok választóik általi nagyobb támogatást inkább gazdasági, jóléti vagy politikai természetű szabályok sürgetésével, mint a büntető eljárási jog reformjával biztosíthatják. Az sem lehetetlen, hogy a büntető eljárási jog művelői maguk is belefáradtak kissé a kodifikáció sürgetésébe. Akárhogyan is áll a dolog, egy tény vitathatatlan. Ez pedig az, hogy az új büntető eljárásjogi törvény koncepciójának közzététele után sem gyorsult fel az átfogó reform, ám folytatódtak a novelláris változtatások.

Az eljárási törvény módosításainak utolsó darabjai azonban – legalábbis részben – eltérnek a korábbiaktól. Azt lehet mondani, hogy az 1980-as évek végétől 1994-ig a módosítások főként a büntető eljárási törvénynek az európai normákhoz történő igazítására irányultak, vagy ez volt az elsődleges céljuk. 1994-re azonban változott a helyzet, s a legutóbbi módosításban már a fő cél az eljárást folytató hatóságok munkaterhének csökkentése volt. Igaz, a bevezetett változtatások nincsenek ellentétben az európai normákkal, sőt az sem állítható, hogy a közzétett eljárási koncepcióval szemben állnának, ám az vitathatatlan, hogy a legszembetűnőbb rendelkezések eléggé prakticista szemléletet tükröznek. S ha a gyakorlati nehézségek elhárítására (pl. az eljárás elhúzódása elleni fellépésre) irányuló módosításokat nem is szabad lenézően elvetni, talán indokolt feltenni azt a kérdést, sikerült-e mindig párosítani a praktikus megközelítést az elméleti tisztaság igényével, a közzétett koncepció követésével.

A saját válaszom e kérdésre legalábbis kételkedő, s kételyeimet a későbbiekben részletezem is. A kodifikáció indokoltságával kapcsolatosan teszek néhány megjegyzést.

A kodifikációt – amennyiben működőképes és a feladat ellátására alkalmas törvény létezik – csak igen komoly megfontolások indokolhatják. A meglévő, s talán hibás, de működőképes megoldásokat ugyanis újakkal felváltani csak akkor érdemes, ha világosan látható, az új megoldások a fennálónál kedvezőbb helyzetet teremthetnek. Annak kritériumai, hogy az új mennyiben kedvezőbb a meglévőnél, sokféleképpen határozhatók meg, mégpedig attól függően, milyen célokat kívánunk az új törvénnyel elérni.

Amennyiben a célok például az eljárás időszerűségének biztosítása, minden olyan megoldás, amely az ügyek egyszerűbb elintézését teszi lehetővé, kedvezőnek látszik. Akkor viszont, amikor a eljárás alá vont személyek jogainak fokozottabb védelmét jelöljük meg elsődleges célként, a bonyolultabb, garanciákban bővelkedő eljárás iránti igényt juttatjuk kifejezésre. E két cél nyilvánvalóan egymással ellentétben álló megoldásokat követel, így a “kedvezőbb” szabályozás kritériumai a “vegytisztá” esetben szinte kizárják egymást.

Mindebből az az egyszerű következtetés adódik, hogy az elérendő célt nagyon pontosan meg kell határozni, mielőtt a munka megkezdődne. Mivel pedig az olyan kodifikáció, amely csupán egyetlen célt követ, szinte elképzelhetetlen, igazában annak céljait kell kijelölnünk.

Az elmondottak nem jelentik, hogy ne lehetne, vagy nem kellene a célok között világos rangsort felállítani. Nem jelentik azt sem, hogy a célok összeütközését olyan leküzdhetetlen nehézségnek kellene tekintenünk, melyeken ésszerű

kompromisszumokkal nem lehet túljutni. Az azonban belátható, hogy valódi célok nélküli, csupán az újdonságra törekvéstől vezettett kodifikáció értelmetlen. Az olya korábban követett politikai, avagy ha úgy tetszik jogpolitikai elgondolás, amely szerint bizonyos időközönként mindenképpen új törvényt kell alkotni, egyáltalán nem szolgálja a jogrendszer, vagy a jogág fejlesztését. annak csupán a látszatát kelti.¹ Így azután az a jelenség, amelyet az előzőekben a kodifikációs törekvések lanygulásaként írtam le, nem szükségképpen káros, hiszen azzal is összefüggésben lehet, hogy a meglévő büntető eljárási törvény felváltása során követendő célok kijelölését a hatályos törvény működőképessége folytán nem kell abszolút értelemben sürgetőnek tekinteni.²

Munkateher és időszerűség

A célok kijelölése tehát a sikeres kodifikáció első feltétele, s e lapos igazságot még azzal a másik, nem kevésbé lapos megállapítással is kiegészíthetem, hogy az ésszerű célmegjelölés több tényező számításba vétele esetén remélhető csupán. A most napirenden lévő kodifikáció célkitűzéseinek is jónéhány tényező figyelembevételén kell alapulniuk, melyek közül – némi önkénnyel – hármat említek, habár tudom, e három csoport egészen bizonyosan nem fog át mindent.

Az első a büntető igazságszolgáltatásra nehezedő egyre növekvő munkateherrel van összefüggésben.

Napjainkban a magyar bűnözési statisztikák rémitő adatokat tartalmaznak, s ezek maguk is alkalmasak lehetnek arra, hogy a büntető eljárás átalakítására tett erőfeszítéseket váltsanak ki. Ám az is világos, hogy a tényleges bűnözési helyzetet a statisztikák messze nem tükrözik. A látens bűnözés nagyságrendje legalábbis azonos az ismertté vált bűnözésével, ám a kevésbé optimisták inkább az ismertté vált bűnözést többszörösen meghaladó látenciát emlegetnek. A statisztikák nem mutatják a bűnözési helyzet szubjektív megítélését sem, s a közbiztonság romlását tapasztaló polgárok talán még rosszabbnak vélik a helyzetet, mint amilyen.³ Részükről természetes reakció, hogy a bűnözőkkel szembeni gyorsabb "leszámolást" követelnek, s ezzel együtt szigorúbb büntetéseket is. Habár szakmai körökben alapigazságnak számít, hogy a bűnözés elleni eredményes fellépésnek a büntetés korántsem a legeredményesebb eszköze, s a szigorúbb büntetések tekintetében legalábbis megoszanak az álláspontok, az állampolgárok gyors és hatékony igazságszolgáltatás iránti követelése összhangban áll a büntetőjogászok elképzeléseivel.

---

¹ A "szocialista" időszak kodifikációs tervei nem egy esetben tüzték ki célul valóságos indokok nélkül is egyik vagy másik jogágban a kodifikációt.

² Nem kétséges, hogy a nagy számú módosítás által az eredetileg technikai szempontból jól szerkesztett törvény mára kissé zilálttá vált, ami kezelését nehezessé teszi. E tény azonban inkább csak alátámasztja, mintsem önmagában indokolja a kodifikáció szükségességét. A dolog ennek ellenére nem csupán formai kérdés.

Az 1973. évi I. törvény eredeti szerkesztésében következetesen a "hatóság" szót alkalmazta, ha a rendelkezést a nyomozóhatóságra, az ügyészre és a bíróságra egyaránt vonatkoztatta. Az 1994. évi XCII törvény szerint megállapított új 383. § szakított ezzel a megoldással, és az általános alanyt használja a hatóság kifejezésére (...a büntető eljárást azért *szüntették meg*), de külön nevesíti a bíróságot. A rendelkezés tartalma ugyan megfejezhető, ám az általános alany használata nincs összhangban az eredeti szerkesztési móddal.

A kérdés igen alapos feldolgozását adja *Korinek László*: Félelem a bűnözéstől c. munkája. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995.

A szakmai törvényelőkészítésnek tehát számolnia kell a bennünket körülvevő realitással: a büntető eljárásban közreműködő hatóságokra háruló munkateherrel, a hatékony és gyors igazságszolgáltatás társadalmi követelésével. Olyan büntető eljárási törvénynek kell tehát megszületnie, amely képes a bűnözés tényeit figyelembe venni, és amely lehetővé teszi a hatóságoknak, hogy megbirkózzanak a rájuk háruló terhekkel.

A mai magyar büntető igazságszolgáltatás egyik legszembeesőbb vonása az eljárások hosszadalmassága. Ezen magától értetődően két módon lehet változtatni. Az egyik az igazságszolgáltatási apparátus bővítése, a nyomozó hatóság, ügyészség és bíróság létszámának olyan emelése, amely lehetővé teszi az ügyek rövid idő alatt történő befejezését. A létszám emelése természetesen önmagában véve kevés, azt dologi feltételek kielégítésével kell párosítani, s mint tudjuk, mindkettőhöz hiányoznak az anyagi erőforrások.

A változtatás másik módja az eljárás átalakítása, egyszerűsítése, miáltal a meglévő apparátus képes lehet a ráháruló feladatok elátására. Az egyszerűsítés útjainak és eszközeinek megválasztása azonban már csak azért sem könnyű, mert a túlzások az eljárás tisztességességét, az eljárással érintettek jogait veszélyeztethetik.

A tényezők ezen csoportjának vizsgálata alapján a kodifikáció egyik célját úgy fogalmazhatjuk meg, mint az olyan büntető eljárási törvény létrehozását, amely a tisztességes eljárás elveit tiszteletben tartó hatékony büntető igazságszolgáltatást tesz lehetővé.

Hagyományok és korszerűség

Egy másik tényezőcsoport a hagyományokhoz kapcsolható.

Magyarország történelme, kultúrája és jogi kultúrája révén is Európa része, habár az "Európához csatlakozás" jelszava ennek ellenkezőjét sugallja.

Bármennyire is visszatetsző lehet a történelmi múltra hivatkozás, amikor saját megítélésünk a kérdés, nem feledkezhetünk meg arról, ami a valóság: Magyarország több, mint egy évezrede létezik, s bármennyire is nehéz eldönteni, hol húzódnak Európa földrajzi határai, Magyarország mindenképpen azokon belül esik. Ha pedig az említett évezredet abból a szempontból vizsgáljuk, mennyire volt a magyar jog fejlődése "európai", akkor sem találunk olyat, aminek alapján okunk lenne hagyományaink európaiságát tagadni. Ez akkor is így van, ha az Aranybulla vagy a Tripartitum vitathatatlan "európaiságát" olyan történelmi időszakok befolyása próbálta meg felváltani, mint a török uralom vagy jóval később más, kívülről az országra települt hatalom időszaka.

Tény persze, hogy Nyugat-Európa jogfejlődése során más utakon járt az utóbbi négy-öt évtizedben, mint a sajátunk. Míg Magyarország a szocialista "jogfejlődés" zsákutcáiban bukdácsol, Nyugat-Európa jóval kíváncsabb irányokat követett, s maga mögött hagyott bennünket. A kényszerpálya megszűntével azonban a felzárkózás megkezdődött, s jogi értelemben aligha járunk sokkal Nyugat-Európa mögött. Az egészen más kérdés, hogy gazdaságunk jelentősen elmarad a kontinens nyugatinak nevezett részétől, de nem bizonyos, hogy ez kívül helyez bennünket Európán. Amint hogy az sem bizonyos, hogy a "szegény rokont" olykor szívesen letagadó jómóduak attitűdjeit olyannyira el kell fogadnunk, hogy a dolgot megfordítva magunk tüntetjük fel magunkat Európához nem tartozókként.

Az Európához tartozás egyetlen ország számára sem érdem, hanem legfeljebb tény. Vannak gazdagabb és szegényebb, esetleg fejlettebb és fejletlenebb európai országok. S ha például Németországot vagy Ausztriát Európa részének tekintjük, akkor arról sem feledkezhetünk meg, hogy ezen országok kultúrája és hagyományai lényegesen közelebb állnak a miénkhez, mint például Görögországhoz vagy Portugáliához, melyek európaiságát nem szokás kétségbe vonni.

Jogrendszerünk európaiságát igazolni viszonylag könnyű lenne, de alighanem fölösleges is. A büntető eljárási jog rendszere – amennyiben az összehasonlító jog tudománya által alkalmazott kategóriákat vesszük figyelembe – egyszerűen nem írható le másként mint az európai kontinentális vegyes rendszerek csoportjába tartozóként. Büntető eljárási jogunk tagadhatatlanul kontinentális hagyományokat követ, még ha e hagyomány nem is nagyon régi keletű, s csak a múlt század végére nyúlik vissza. Igaz persze, hogy az európai vegyes rendszer maga is csak kevesebb mint 200 éve létezik, hiszen az első ilyen rendszert követő büntető eljárási törvény csak a XIX. század első évtizedében született meg a napoleoni Franciaországban.

Ám korábban Magyarország a büntető eljárási jog területén Nyugat-Európától eltérő utakon járt: az inkvizíciós eljárást soha nem tette egyeduralkodóvá. Amikor a XIX. század végén eljutott oda, hogy saját törvényével a vegyes rendszert bevezette, s kissé késve, de a nyugat-európaihoz hasonló büntető eljárási jogot alkotott, nem az inkvizitórius rendszer tagadására, hanem a korábbi, korszerűnek nem tekinthető eljárás felváltására szolgáló lépés re vállalkozott. A modernizálás tagadhatatlan igénye akkor csak egy módon, mégpedig a vegyes rendszer bevezetésével volt kielégíthető, mert az európai környezetben csak az ilyen rendszer látszott elfogadhatónak. Elméletileg persze lehetséges lett volna angolszász típusú eljárás létrehozása is, s ennek hívei bőségesen kifejtették nézeteiket a XIX. század második felének jogirodalmában, ám a közvetlen környezet, vagyis az európai kontinens példája a vegyes rendszer megteremtésének gondolatát vitte diadalra.

1996-ban lesz a százéves évfordulója az első magyar Büntetőperrendtartás törvénybeiktatásának, ami akkor a mintegy 20 éves előkészítő munka lezárását jelentette. Könnyen lehet, hogy 1996 egy jóval rövidebb előkészítés után megalkotott új törvény születésének éve is lesz. A törvény alkotóinak akkor, a múlt században, olyan kérdésekre is választ kellett adniuk, amelyeket ma is fel kell tenni, ám a mai választ a vegyes rendszer működésének 100 éves hagyománya is befolyásolja. Mégis, a XX. század végén az elméletileg feltett kérdések egyikére ugyanúgy kell válaszolnunk, mint 100 évvel ezelőtt, s azt kell mondanunk, a cél olyan büntető eljárási jog megteremtése, amely összeillik a szomszédságunkban működő eljárási rendszerekkel, annak a kontinensnek a rendszereivel, amelynek mi magunk is része vagyunk.

A harmadik tényezőcsoport, mely a másik kettőtől elválaszthatatlan, a korszerűség igényével kapcsolatos. Úgy kell a való világ tényeivel megbirkóznunk és úgy kell a hagyományokat fenntartanunk vagy feladnunk, hogy a már bevált és kipróbált elemeket a korszerűséget szolgáló megoldásokkal együtt alkalmazza az új törvény. Ennek a törvénynek nem a XX., hanem a XXI. század számára kell készülnie. A mai idők kodifikátorai ebben a tekintetben is hasonló feladatot kaptak, mint a múlt század végén működő elődeik. Ám számukra éppúgy előreláthatatlanok a következő század feladatainak részletei, mint ahogyan elődeik számára is azok voltak, akik valószínűleg nem is sejtették, miképpen változnak a tények néhány évtized alatt.

Nem csekély bölcsességre és talán sok szerencsére van szükség annak a célnak az eléréséhez, hogy a megírandó kódex a időtállóan bizonyuljon.

Döntési szabadság

A három tényezőcsoport s a belőlük következő célok erősen korlátozzák a jogalkotói szabadságot. Ám a viszonylag behatárolt mozgástérben is van bizonyos döntési szabadság és az elvégzendő munka nehézsége sokszor éppen a helyes választás nehézségéből adódik.

Szinte bizonyos, könnyelműen herdálná el a lehetőségeit az, aki a tündér kérdésre azt kívánná, ő határozhassa meg, milyen legyen az új magyar büntető eljárási törvény. Jogalkotói elképzelései azonban mindenkinek lehetnek, ha nem is segíti tündér varázspálcaja ezek megvalósulását. A különböző elképzelések megismerése a jogalkotói hatalom gyakorlóinak segítségére lehet, s erre szükségük is van, mert a haladás nagyon gyakran ütközik a megszokás, az újjal szembeni ellenállás által épített akadályokba. Az eltérő nézetek megjelenése ha egyébert nem, akkor legalább azért hasznos, mert kiszűrhetővé teszi azokat, amelyek tévesek vagy megvalósíthatatlanok. E kétségtelen igazság felmentést ad mindenkinek, aki elgondolásait feltárja, hiszen bizonyos lehet abban, hogy munkájának legalább indirekt haszna van. Így én magam is felvázolom az általam elképzelt új büntető eljárási törvény egyik-másik vonását, s reménykedem, lesznek akik egyetértenek velem.

Megítélésem szerint az új kódexnek a kontinentális hagyományt kell követnie, ám nem szabad idegenkedni attól a gondolattól, hogy új elemek is kerüljenek a rendszerbe. Bár a büntető eljárás szabályozásánál egyfajta konzervatívizmus, a megfontoltság mindig indokolt, újítások nélkül a haladás elképzelhetetlen. A merev konzervatívizmus és a meggondolatlan újítgatás között azonban van középút, és azt kell megtalálni.

A mai bűnözés a jelenlegi eljárási eszközökkel már alig kezelhető. A büntető eljárás túlságosan formalisztikus, sokszor bürokratikus, emiatt hosszadalmas, nehézkes, s így a követelményeknek nem tud megfelelni. Ezt egyetlen példa jól megvilágítja: egyre többször hangoztatott elméleti és gyakorlati igény, hogy az eljárás által érintett állampolgárokkal, a sértettekkel, a tanúkkal kiméletesen bánjanak a hatóságok. Ha azonban azt látjuk, hogy a sértett vagy a tanú egyszer (legalább egyszer, de általában többször is) köteles megjelenni a nyomozó hatóság előtt, később a bíróságon, egészen addig, hogy az eljárás inkább zaklatásnak, mintsem az ő érdekeiket is szolgáló igazságszolgáltatásnak a képében jelenik meg előtte, aligha beszélhetünk az említett kiméletről. Mindez jelzi, hogy számomra a kontinentális hagyományok fenntartása mellett a kevésbé formalisztikus eljárási modell a kívánatos.

Ezek általános követelmények, amelyeket számos részletmegoldás útján és különböző módokon lehet biztosítani. A választási lehetőségek száma természetesen csökken, ha a további követelményeket is felvázoljuk, s nem egy ilyen követelmény ma az európaiság jegyeként kerül említésre. E követelmények azonban túlmutatnak a mai Európán.

A második világháborút követő időszakban az emberi jogok védelme nem csak Európában, hanem az egész világon alapvető igénnyé vált. Kérdés azonban, igaz-e, hogy az emberi jogok hangsúlyozása minden tekintetben új követelményeket támaszt a büntető eljárás kodifikációjával szemben. Manapság igen sok szó esik arról, hogy a tisztességes (fair) eljárás kívánalma alapvető és meghatározó fontosságú, mert tisztességtelen eljárásban nem születhet tisztességes és igazságos ítélet. Ám ha azt vizsgáljuk, mit is jelent igazában a tisztességes eljárás, azt találjuk, hogy sem a nemzetközi jogi dokumentumok, melyek erről szólnak, sem pedig a strassbourgi bíróság döntései, melyek a fogalmakat értelmezik, nem tartalmazzák a korábbi időkben teljesen ismeretlen újdonságokat. Az újdonság leginkább a fogalmazás módjában, s a biztosítékok működésében jelentkezik.

A strassbourgi bíróság szívesen beszél a tisztességes eljárás megítélésével összefüggésben a *fegyverek egyenlőségéről*. Kétlem, hogy valaha is sikerül tökéletes egyenlőséget teremteni a hatóság és a terhelt között, sőt azt is, hogy erre szükség lenne. Azt azonban hiszem, hogy nem szabad egyoldalú túlsúlyt biztosítani a hatóságoknak a terhelttel szemben, mert ez kizárja a terhelt védekezésének lehetőségét. A vádhatóság és a vádlott között kell léteznie egyfajta fegyveregyenlőségnek. Mindez azonban kevés újdonságot jelent, hiszen a magyar büntető eljárásjogi irodalomban oly sokat tárgyalt *ügyfélegyenlőség elve* ugyancsak a gondolatot fejezi ki (más módon). Az ügyfélegyenlőség elve pedig a mai törvényben is benne van, s fellelhető volt az 1896. évi büntetőperrendtartásban is.

Nem kockáztatom, hogy tévedésbe esem, amikor azt állítom, a mai törvényben felsorolt büntető eljárási alapelvek igazában ugyanazokat a követelményeket fejezik ki, amelyeket az emberi jogi dokumentumok is tartalmaznak. Az emberi jogi megközelítés nem feltalálta, hanem újra hangsúlyozta mindazt, amit a haladó büntető eljárásjogi gondolkodás évszázadok óta helyes tételként kezel. Ám jelentősége nagyobb, mint az ismételt deklaráció erejéé, mert például Európában az emberi jogi eszme a nemzetközi jogi dokumentumok megfogalmazásában és a strassbourgi bíróság gyakorlatában – az államok hajlandóságának eredményeként – kikényszeríthető szabállyá vált. A szocialista büntető eljárási jog ellen felhozható leg súlyosabb kifogás éppen az, hogy az alapelvek deklarálásával látszólag legalább olyan szintre emelkedett az ember jogainak védelmében, mint a nyugat-európai jogrendszerek, ám a törvény részleteinek ismeretében nyilvánvaló volt, hogy a deklarált elvek tartalmi megvalósítása hiányzott.

A közismert alapelvek dicséretét nem szeretném azonosítani az alkalmazásuk változtathatatlanságának hirdetésével. Egynémely alapelvek ugyanis a kor sajátosságai folytán tartalmilag kevésbé egyértelműek és eredeti jelentésük szerint nem is alkalmazhatók. Erre példaként a nyilvánosság elvének válságát említem.

Válságjelek

A tárgyalás nyilvánosságának elve a bírói önkénnyel szembeni biztosítékul szolgált, sőt szolgál ma is. A kontinensen a titkos inkvizitórius per elutasításaként bevezetett nyilvános tárgyalás, a tény, hogy a tárgyaló terem ajtaja nyitva áll s oda

bárki, bármikor beléphet, fékezőleg hat az esetleges önkényre hajló bírói szándékra. A tárgyalás nyilvánossága azonban mára válságba jutott.

Első válságjelként már sok évvel ezelőtt azt láttuk, hogy a hírhedtté vált ügyek kivételével a nyilvánosság, azaz a hallgatóság gyakorlatilag eltűnt a bírósági termékből. Bár az ajtók változatlanul nyitva álltak, még az ún. "tárgyalási hiénák" is elmaradtak a bíróságokról.

A második válságtünetet akkor tapasztaltuk, amikor a bíróságra igyekezve egyszer csak őrköt találtunk az ajtóban, akik zsebeinket és táskáinkat átkutatják, különböző gépezeteken terelnek bennünket keresztül, melyek, hacsak néhány pénzdarab is lapul a zsebünkben, rémítő zajjal jelzik veszélyességünket. E tapasztalatot tanú és védő egyaránt naponta kénytelen megszerezni, a hallgatóság azonban inkább távoltartja magát. Talán jól is teszi, mert egyes helyekre be semmiképpen nem eresztik.

Mindennek az oka jól ismert, s elegendő, ha az erőszak terjedésére csupán utalok. Am ha a biztonság irányi igény az előbb leírtakra vezet, mi történik a tárgyalás nyilvánosságával? S miképpen egyeztethető össze a tárgyalás nyilvánossága iránti igény és a tanúvédelmi szabályok szükségessége?

A nyilvánosság tartalmi változása szintén válságtünet. A tárgyalótermi nyilvánosság a sajtó, különösen pedig az elektronikus sajtó jelenlétével országos vagy akár világméretű nyilvánossággá vált. Ez hatásos lehet a bírói önkény visszaszorítása szempontjából, ám ország-világ előtt ismertté teszi az adott ügyben érintettek személyét, magánéletét, még akkor is, ha ezt senki nem kívánja.

A nyilvánosság elvének válságtünetei sugallhatnák azt, hogy a legegyszerűbb az elv feladása. Kétlem azonban, hogy ez lenne a jó megoldás. Sokkal inkább az elv modern értelmezésének és a káros következmények elhárításának útját kellene követni. Minden ellenkező megoldás szembe kerül a valósággal: a nyilvánossággal együttjáró veszélyekkel és az emberi jogi dokumentumokból adódó kötelezettségekkel.

Elmulasztott lehetőség

Korábban már említettem, hogy álláspontom szerint szükség lehet arra, hogy a kontinentális hagyományokat követő új szabályozás eddig nem alkalmazott intézményeket is bevezessen. Nem kétséges, hogy a mindenáron újításra törekvés legalább olyan ártalmas, mint a valóságot figyelmen kívül hagyó ragaszkodás a már ismerthez. Az sem kétséges, hogy az elméletileg működőképesnek ígérkező és a követelményeket kielégítő konstrukció a gyakorlatban bizonyulhat tévesnek. Jó dolog lenne, ha a jogalkotó a természettudóshoz hasonlóan laboratóriumi körülmények között ellenőrizhetné elméleteinek helyességét. A társadalom azonban általában nem használható kísérletezésre, ezért az elképzelések törvénybeiktatása mindig avval a kockázattal jár, hogy a tévedés hosszabb időre intézményesül. E tény ismételtlen alátámasztja az újításokkal szemben tanúsítandó óvatosságról korábban írtakat, ám azt is jelzi, hogy amennyiben kísérleti lehetőség van, azt ki kell használni. Az ellenállások természetesen itt is megjelenhetnek.

A büntető eljárási törvény legújabb módosítása azért született, mert az igazságszolgáltatás folyamatának elhúzódtását a gyorsítást lehetővé tévő intézmények

beiktatásával kívánta az igazságügyi kormányzat csökkenteni. Ez esetben tehát a cél világos volt, s a törvény módosítás ehhez kívánta az eszközöket biztosítani.

Az elképzelés indokolása ugyan némileg félresikerült, mert a hivatalos álláspont az eljárások elhúzódásának csökkentését a lakosság megnyugtatásának gondolatával kapcsolta össze, ezáltal kissé propagandisztikus ízűvé változtatva a célt, ám annak helyessége vitán felül áll. Ugyanakkor a gyorsító szándék kiváló alkalmat teremthetett volna a büntető eljárási törvény koncepciójában is figyelembe vett intézmény, az ún. *sommás eljárás* bevezetésére. Tekintettel arra, hogy az új kódex elkészítése nem került le a napirendről, a novelláris bevezetés nem követhette volna a rendszerbe az elképzelést, ha az a gyakorlatban nem felelt volna meg elgondolt céljainak.

Ez alkalommal főleges lenne a sommás eljárás elképzelésének részletesebb ismertetése. Lényegét azonban könnyű összefoglalni: Bizonyos büntetési tételt meg nem haladó büntetéssel fenyegetett bűncselekmény esetén a terheltnek a következmények tudatában a bíróság előtt tett beismerő vallomása a tárgyalást mellőzhetővé teszi, ha a beismerést a nyomozás során beszerzett bizonyítékok alátámasztják. Ilyen esetben a bíróság a törvényben meghatározott, alacsonyabb felső határig szabhatja ki a büntetést. Az ilyen ügyben a bűnösség megállapítását a terhelt nem vitathatja, ám a büntetés enyhítéséért fellebezhet.

Az itt leírt eljárás hasonlatossága az angolszász vádalku (*plea bargaining*) illetőleg a magyar tárgyalás mellőzése intézményéhez félreérthetetlen. Kiküszöböli azonban mindkettőnek egy-egy feltűnő hibáját. Hiányzik belőle az angolszász *plea bargaining* vásári alkudozása a vád és a védelem között, mert a beismerésért járó kedvezményt a törvény írja elő. Ellentétben viszont a tárgyalás mellőzésével, a beismerésnek a bíróság előtt is el kell hangzania. Ezáltal megszűnik a tárgyalás mellőzésének az a szerencsétlen vonása, hogy a közvetlenség és szóbeliség legcsekélyebb jele nélkül a bíróság olyan vádlottat ítél el, akit még csak nem is látott.

A novelláris módosítás előkészítése során a felkért bizottság a sommás eljárás bevezetésére tett javaslatot, s annak részleteit is kidolgozta. A novella azonban az állampolgárok megnyugtatását más gyorsító eszközök alkalmazásával kívánta elérni. Ezek közül a legfeltűnőbb a tárgyalás mellőzésének szorgalmazása, amely immár a korábbi helyzettől eltérően felfüggesztett szabadságvesztés kiszabására is alkalmas.

Az eljárási jog irodalmában a tárgyalás mellőzést illetőleg annak különböző elnevezéseken ismert elődeit sokan és alaposan bírálták, igaz védelmezőinek száma sem csekély. Hívei azonban nem sok eredményes kísérletet tettek arra, hogy az elvi kifogásokkal szemben nyomós érveket hozzanak fel. Még a legutóbbi időkben sem hivatkoztak másra, mint az intézmény bevéltására, amit ezen külön eljárások nagy száma igazol.⁴

Enmagam nem tartozom a tárgyalás mellőzésének odaadó hívei közé, s az intézmény létjogosultságát csak korlátozott körben ismerem el. Mégsem kívánom a korábban nyilvánosságra hozott érveimet megismételni s közülük csupán egyre

---

⁴ Lásd például. Dr. Balla Péter: Vádalku helyett büntetőparancs, Magyar Jog 1992./11. E szerző szerint a tárgyalás mellőzése kedvelt és szívesen alkalmazott intézménye a hatályos jognak, s indítványozza a tárgyalás mellőzésének minden ügyben való alkalmazhatóságát. "A garanciális jogokkal nem kívánok részletesebben foglalkozni" - írja a szerző, így nem is tudjuk, meg, tulajdonít-e nekik bármiféle jelentőséget is.

hivatkozom. Ez pedig az, hogy az alkalmazás gyakorisága csupán mennyiségi és nem a beváltságot igazoló minőségi mutató.⁵

Annak okát, hogy a sommás eljárás a novellába miért nem került be, nem ismerem. Azt is legfeljebb csak sejtem, hogy a tárgyalás mellőzésének megdicsőülésére miért került sor: ebben mindenekelőtt nyilván az elviselhetetlen munkateher kapott szerepet, és talán az evvel küszködő bírák egyéni véleménye is közrejátszott. Azt viszont mindössze feltételezem (s ha tévedek, máris elnézést kérek) hogy a gyakorlati jogalkalmazók egy része nem szívesen vállalta volna egy eddig ismeretlen eljárás alkalmazásának úttörő munkáját, s e gondolat nagyobb ellenállásba ütközött, mint a tárgyalás mellőzésének kiterjesztése. S talán ismét csak a munkateher könnyítésének reménye miatt nem mutatkozott ellenállás a tárgyalás mellőzésének a fiataikorúak elleni eljárás területére történő behatolásával szemben sem.

A fiataikorúak helyes irányú fejlődése

A fiataikorúak elleni eljárás a legújabb módosítások hatására azonban igen feltűnő átalakuláson ment át.

Az 1995. évi XLI. törvény hatályon kívül helyezte a Be. 293 §-át, így megszűnt a vétségi eljárás tárgyalási alkalmazásának illetőleg a tárgyalás mellőzésének tilalma a fiataikorúak ügyeiben. Az 1995. évi LXI. törvénynek a tárgyalás mellőzésén végrehajtott változtatásai azonban drámai kontrasztot eredményeznek a korábbi helyzettel szemben: míg azelőtt csupán sajátos összetételű tanácsban, a büntetési eljárás garanciálisan gazdagított szabályait követve ítéltette meg a bíróság a fiataikori tetteit, egyszercsak a garanciális szempontból legalábbis túl egyszerű tárgyalás mellőzése is szalonképpé vált a fiataikoriak "helyes irányú fejlődését" előmozdítani hivatott eljárásban.

Attól tartok, hogy a fiataikori helyes irányú fejlődését szem előtt tartó, a Be. 294. §-ban megfogalmazott gondolat a büntető eljárás mindennapjaiban korábban is inkább jámbor szándék, mint valóság volt. Az is jól tudott, hogy ismét csak a mindennapokban, más, a törvényben megjelenő fennkölt eszmét is inkább bosszantónak, mint hasznosnak minősítettek bizonyos jogászai körök. Elegendő csupán az ülnök rendszerre hivatkoznom ez utóbbi állítás igazolására: a népi ülnökök alkalmazása nyilván nem véletlenül szorult vissza az általános eljárásban már korábban.

A félreértések elkerülése végett hangsúlyozom, hogy az előbbi sorokkal sem az eljárásnak a fiataikori helyes irányú fejlődését biztosító szerepében vetett hitet, sem pedig a népi ülnöki rendszer honi gyakorlatát nem kívánom védelmembe venni.

Az utóbbival, vagyis az ülnökök alkalmazásával kapcsolatban ugyan az a véleményem, hogy az bizonyos ügyekben szükséges, és felszámolása hiba lenne, ám tudom, hogy az ülnökök választásának eddigi rendszere nem vált az intézmény dicsőségére. Valószínű, hogy a hivatásos bírák körében gyakran tapasztalható "ülnök ellenes" beállítódás részben ennek köszönhető.

---

⁵ A fair play szellemében - a megelőző jegyzetre tekintettel - megjelölöm a témát tárgyaló egyik dolgozatot: Felújítás vagy megújítás (A büntető eljárási jog választási lehetőségei) in: Nyugat-európai hatások a magyar jogrendszer fejlődésében, (szerk.: dr. Margitán Éva és dr. Kisfaludi András) Budapest, 1994. Remélem, ezzel nem keltem azt a benyomást, hogy álláspontom igazolására saját magamra hivatkozom.

A fiatalok helyes irányú fejlődésének elősegítését célul kijelölő szabály azonban egyértelműen az elvileg nem hibáztatható, de eléggé tartalmatlan, s így fölösleges frázisok körébe tartozik.⁶ Az ilyenek használata persze nem teljesen idegen a hatályos büntető eljárási törvénytől, bár – részben a szocialista jegyeitől való tisztogatás, részben bizonyos egyszerűsítések jegyében – már jónéhány eltűnt közülük. Ez javára válik a törvénynek, noha a működőképesség szempontjából megmaradásuk sem kifejezetten ártalmas. A gyakorlat józansága mindig is magától értetődő természetességgel kezelte az ilyeneket: vagy figyelmen kívül hagyta, vagy csupán szavakban fordított rájuk figyelmet. Talán egyetlen spekulatív, és őszintén remélem irreális aggály említhető ebben az összefüggésben: ha túl sok a valóban üres frázis a törvényben, amelyeket legjobb figyelmen kívül hagyni, fennáll annak a veszélye, hogy a tartalmilag jelentős rendelkezések egyikét vagy másikat is ilyennek minősíti a jogalkalmazó. Még elgondolni is rossz, mi történne, ha, mondjuk, például az ártatlanság vélelméből következő szabályt figyelmen kívül hagyva, valamely hatóság a kétségeket a terhelt terhére értékelné. A példa természetesen abszurd.

Újítók és ellenállók

E dolgozat címe a haladás és a vele szemben fellépő ellenállás összeütközésének tárgyalását sugallhatja. Valóban, a haladás gyakran ütközik ellenállásba, s nem egyszer az utóbbi arat diadalt. A türelmes olvasó azonban meggyőződhet arról, hogy az ellenállást nem csak negatív fényben kívánom láttatni. Ennyiben a cím félrevezető.

Az öncélú újítással szembeni ellenállást kifejezetten kíváncsi vagyok tartom, csak úgy, mint a haladást jelentő reformok sürgetését. A baj az, hogy a haszontalan újítgatás ésszerű elutasítását igen nehéz a megátalkodott, makacs újítás-ellenességtől elválasztani, hiszen a megítélés sokszor nézőpont kérdése.

Az ellenállás természetének megítélését tovább nehezíti, hogy gyakran hallgatolagos, s mindössze léte érzékelhető, de indokai nem. Ilyenkor nem tudható, hogy a fölösleges újítgatás elutasításával avagy a megszokás adta tehetetlenségi nyomatékkal van-e dolgunk. Ez utóbbi sokszor minden vizsgálódás nélkül veti el a reform gondolatát, s nem fedezi fel az abban talán valóban jelenlevő értékeket. Ennyiben hasonlós a mindenáron újítani kívánó szándékhoz, amely azonban a létező értékeiről szeret megfélekedni.

Az "újítók" és "ellenállók" magatartásában gyakran fedezhető fel egy másik közös vonás is: hajlamosak türelmetlenül s bizalmatlanul fogadni, vagy akár meg sem hallgatni a másik érveit. Nem lehetetlen, hogy némi kétely saját tévedhetetlenségünk iránt, némi készség, hogy engedjünk, akár a megszokottat, akár az újat képviseljük,

---

6

Viszonylag kevés az olyan szabály, amely e gondolat jegyében született, ilyenek leginkább a 304. § (1) bekezdését tekinthetjük. Ennek értelmében a bíróság a fiatalok távollétében tarthatja meg a tárgyalásnak azt a részét, amely a fiatalok helyes irányú fejlődését károsan befolyásolhatja. Gondolom, akár a fiatalok bírósága tanácsának összetételét meghatározó szabályt is felfoghatjuk legalábbis részben e céltól vezetettnek. Attól tartok azonban, hogy némi cinizmussal az előzőt azért tekinthetjük kétes értékűnek, mert képtelen helyzetet is teremthet: a fiatalokot esetleg megbüntetik azért a cselekményért, amit *elkövetett*, ám nem hallhatja, amikor tetteről mások beszélnek. S ugyanevvel a cinizmussal arra is rámutathatunk, hogy a fiataloknak problémáit jól ismerő és értő pedagógust és nőt nem nélkülözhet a fiatalok tanácsából a nő mára már kihagyhatóvá vált...

könnyebbé tenné mind a megőrzésre érdemes hagyományok fenntartását, mind pedig a való világ támasztotta reformigények kielégítését.

ÁRPÁD ERDEI

PROGRESS AND RESISTANCE
OR THE CONFLICTS OF THE CODIFICATION OF CRIMINAL
PROCEDURAL LAW.

(Summary)

The exploration of some aspects of the recodification of the Hungarian law of criminal procedure, made necessary by the changes having taken place in Hungary, provides the topic of the paper. The author discusses some of the objectives that may be set for the codification, such as easing the workload of the investigative agencies, prosecutors and courts, satisfying the requirements of protecting human rights while preserving the traditions of the legal system. In connection with the analysis of some possible innovations aimed at the modernisation of the present Hungarian system of criminal procedure, the author describes certain circumstances causing resistance to desirable changes and offers a number of critical remarks concerning the latest amendments of the Code of Criminal Procedure.